

Аналітична записка з питань правової регламентації можливостей участі військовослужбовців у виборчих процесах*

Анотація. В аналітичній записці досліджено правові засади участі військовослужбовців у виборчих процесах, реалізації військовослужбовцями активного та пасивного виборчого права, заборони та обмеження їхньої участі у виборчих процесах.

Вступ

У зв'язку з наближенням термінів чергових виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів у політичній риторичі, у медіапросторі актуалізувалися питання щодо можливості проведення виборів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави, оголошеної відповідно до законодавства загальної мобілізації та дії на всій території України правового режиму воєнного стану.

Метою дослідження є визначення сучасного стану законодавчих можливостей участі військовослужбовців у виборчих процесах – як у голосуванні, так і як кандидатів на виборні посади; законодавчих змін, необхідних для більш активного їх залучення до виборчих процесів.

Для досягнення поставленої мети й визначених завдань необхідно розглянути питання щодо: встановлених у Конституції і законах України загальних заборон та обмежень проведення виборів в умовах воєнного стану; загального та спеціальних статусів військовослужбовців, змісту та обсягу їх політичних прав; особливостей реалізації виборчих прав військовослужбовців у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану; можливості участі військовослужбовців у виборах Президента України та на місцевих виборах. На цій основі визначити необхідні законодавчі зміни для більш активного залучення військовослужбовців до виборчих процесів.

Основна частина

Згідно з пунктом 19 частини першої статті 92 Конституції України¹ виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації.

Відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України Президент України приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України.

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022² (із змінами), затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»³, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, в Україні введено воєнний стан із 5 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року.

Пунктом 3 зазначеного Указу встановлено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁴.

Відповідно до частин першої та другої статті 77 Конституції України чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України. Тобто чергові вибори до Парламенту України мали би відбутися 29 жовтня 2023 року. Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Згідно з частиною третьою статті 83 Конституції України в разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану. Норма аналогічного змісту міститься в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» (частина друга статті 12), у ньому також визначено, що повноваження Верховної Ради України, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені (частина третя статті 12).

Відповідно до частини другої статті 157 Конституції України Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Крім того, у розвиток положень частини другої статті 19 Конституції України частиною першою статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в умовах воєнного стану Президент України та Верховна Рада України діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України.

Варто також звернути увагу, що частиною першою статті 10 «Неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших

² Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

³ Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

⁴ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

державних органів в умовах воєнного стану» зазначеного Закону встановлено, що в період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність.

Беручи до уваги встановлені в Конституції України обмеження щодо проведення виборів до Верховної Ради України і пряму заборону зміни Конституції України в умовах воєнного стану, в цій аналітичній записці не розглядатимуться питання участі військовослужбовців у виборах до Верховної Ради України.

Відповідно до частини п'ятої статті 103 Конституції України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Конституція України не містить прямих формальних заборон щодо проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану. Водночас під час розгляду питання щодо можливості участі військовослужбовців у виборах Президента України в умовах воєнного стану доцільно брати до уваги особливий конституційний статус Президента України як Глави держави, гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина; Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Крім того, у статті 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено особливості реалізації Президентом України своїх повноважень в умовах воєнного стану.

Частинами третьою, четвертою статті 11 зазначеного Закону встановлено, що в разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану; повноваження Президента України, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

Важливо відзначити, що статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено спеціальні гарантії законності в умовах воєнного стану. Так, в умовах воєнного стану забороняється: зміна Конституції України; зміна Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Частина друга статті 19 згаданого Закону передбачає, що Верховна Рада України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові вибори до відповідних

органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів.

Низку гарантій законності щодо виборів в умовах воєнного стану встановлено у Виборчому кодексі України⁵.

Так, відповідно до частини першої статті 20 Виборчого кодексу України у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу. Тоді після припинення чи скасування дії режиму воєнного або надзвичайного стану перебіг відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку.

Нормою даної статті також передбачено, що рішення про призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного або надзвичайного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану, а в разі, якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до пункту 9 частини першої статті 280 Виборчого кодексу України територіальна виборча комісія з відповідних місцевих виборів приймає рішення про визнання виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі, сільського, селищного, міського голови такими, що не відбулися, та про призначення повторних виборів, якщо виборчий процес місцевих виборів був зупинений у зв'язку із введенням в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану.

Територіальна виборча комісія приймає рішення про визнання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті, а також міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) такими, що не відбулися, та про призначення повторних виборів, якщо виборчий процес місцевих виборів був зупинений у зв'язку із введенням в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану (пункт 3 частини третьої статті 280 Кодексу).

Відповідно до частини другої статті 136 Конституції України чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню

⁵ Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#n766>

неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах.

Згідно з частиною третьою статті 141 Конституції України чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

При цьому в Конституції України відсутні прямі заборони чи обмеження щодо виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, виборів сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів в умовах воєнного стану.

Перш ніж перейти до розгляду особливостей правового статусу військовослужбовців, їх політичних прав, активного і пасивного виборчих прав, звернемо увагу на питання проведення виборів в умовах воєнного стану в законодавстві та практиці окремих зарубіжних країн.

Конституція Польщі містить окремий розділ (XI), в якому визначені види надзвичайних станів та засади відповідних правових режимів. Передбачено такі види надзвичайних станів: воєнний стан, винятковий стан, стан стихійного лиха. Частиною шостою статті 228 Конституції Польщі⁶ встановлено, що в період дії надзвичайного стану не можуть бути змінені Конституція, законодавство про вибори (*ordynacje wyborcze*) до Сейму, Сенату і органів територіального самоврядування, закон про вибори Президента Республіки, а також закони про надзвичайні стани. Частиною сьомою цієї ж статті встановлено відповідні обмеження на період дії надзвичайного стану – протягом 90 днів після його закінчення не може бути скорочений період повноважень Сейму, проведений загальнопольський референдум, не можуть бути проведені вибори до Сейму, Сенату, органів територіального самоврядування, а також вибори Президента Республіки, а періоди повноважень цих органів відповідно продовжуються. При цьому вибори до органів територіального самоврядування можливі тільки в місцевостях, де надзвичайний стан не було введено.

Відповідно до статті 142 Конституції Литви⁷ Сейм може увести воєнний стан, прийняти рішення про використання Збройних сил у випадку необхідності захисту Батьківщини або виконання міжнародних зобов'язань Литовської держави. Відповідно до статті 143 Конституції Литви, якщо в період воєнних дій мають проводитися чергові вибори, Сейм або Президент Республіки приймає рішення про продовження строку повноважень Сейму, Президента Республіки або органів місцевого самоврядування. У цьому випадку вибори повинні бути призначені не пізніше, ніж через три місяці після закінчення війни. Нормами статті 144 Конституції встановлено обмеження на введення надзвичайного стану – до шести місяців. Також статтею 147 Конституції закріплено, що в період надзвичайного або воєнного стану внесення поправок до Конституції є недопустимим.

⁶ Шаповал В.М. Конституція Польської Республіки / передмова В. Шаповала. К., 2018. 82 с. URL: http://pol-translit.com/upload/konstitutsiya-polshchi-na-01_2018-v_-shapoval.pdf

⁷ Конституція Литовської Республіки (прийнята громадянами Литовської Республіки на референдумі від 25.10.1992 та набула чинності 02.11.1992). URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm

Відповідно до статті 62 Конституції Латвії⁸ в разі, якщо державі загрожує зовнішній ворог або загроза через внутрішні заворушення, що становлять небезпеку для державного устрою, Кабінет Міністрів має право увести надзвичайний стан, про що протягом двадцяти чотирьох годин має повідомити президію Сейму. Також статтею 73 Конституції Латвії передбачено, що на референдум не можуть бути винесені питання про загальновійськовий обов'язок, питання оголошення війни або миру, уведення надзвичайного стану. Особливостей щодо внесення змін до Конституції Латвії в період дії надзвичайного стану в Основному Законі не визначено.

Частиною третьою статті 57 Конституції Болгарії⁹ встановлено, що під час оголошення стану війни, під час запровадження воєнного чи іншого надзвичайного стану в державі законом може бути тимчасово обмежено здійснення окремих прав громадян.

Відповідно до частини другої статті 64 цієї Конституції у випадку війни, воєнного або іншого надзвичайного стану, що настав під час чи після повноважень Парламенту, його повноваження продовжуються до припинення дії означених обставин із призначенням проведення виборів не пізніше, ніж через два місяці після закінчення дії цих обставин. Чинна Конституція Болгарії не містить норм щодо внесення змін до Конституції під час воєнного чи надзвичайного стану.

Варто зауважити, що в різних країнах юридичні наслідки оголошення воєнного стану можуть бути різними, та зазвичай вони передбачають призупинення (обмеження) низки прав громадян і можливість покладення на громадян додаткових обов'язків.

В англійській правовій системі термін «воєнний стан» не має сталого значення. За твердженням англійського юриста Сера Фредеріка Поллока, «так званий «воєнний стан», на відміну від військового права, тобто *Martial Law*, є невдалою назвою для виправдання загальним правом дій, вчинених через необхідність для захисту суспільства, коли у країні йде війна». Такі «дії, вчинені з необхідності», обмежені лише міжнародним правом та багатосторонніми угодами в галузі законів і звичаїв війни. Крім того, звичайні цивільні суди не переглядають рішення трибуналів, створених військовою владою, при цьому існує дуже мало повноважень щодо засобів правового захисту проти зловживання повноваженнями з боку військових. У Великій Британії та багатьох інших юрисдикціях такі питання не мають суттєвого значення з огляду на сучасну практику введення надзвичайного стану за законом¹⁰.

Хоча воєнний стан є тимчасовим правовим явищем, в окремих країнах він тривав роками. Наприклад, воєнний стан на Філіппінах проіснував з 1972 до 1980 рік, коли його дію було лише призупинено¹¹, при цьому під час воєнного

⁸ Конституція Латвійської Республіки (прийнята на спільному засіданні Установчих Зборів Латвії від 15.02.1922). URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

⁹ Конституція Республіки Болгарія, прийнята 7-ми Великими народними зборами 13.07.1991. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/bgr_constitut.html

¹⁰ Військовий стан. Британська енциклопедія Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/martial-law>

¹¹ Військовий стан. Британська енциклопедія Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/Philippines/Martial-law>

стану на Філіппінах проводилися вибори різних рівнів, в яких брали участь, зокрема й військовослужбовці.

За аналітичними даними Brennan Center for Justice¹², «воєнний стан» у США як термін зазвичай застосовується у значенні «переміщення цивільної влади до військових». Протягом усієї історії США посадові особи федерального рівня та вищі посадові особи окремого штату оголошували воєнний стан принаймні 68 разів. Водночас Конституція США не згадує про воєнний стан, також жодний акт Конгресу США не надає йому чітко окресленого визначення. Навіть Верховний Суд у своїх рішеннях не був послідовним у визначенні воєнного стану в США. При цьому військовослужбовці США мають змогу реєструватися як військові виборці в певному штаті, в якому вони несуть службу, вони отримують відкріпний талон для участі у федеральних виборах, виборах у штаті, місцевих виборах. Поряд із цим такі особи мають право проголосувати з будь-якої частини світу в порядку, визначеному Законом про голосування військовослужбовців та громадян за кордоном (UOCAVA)¹³.

Зарубіжний досвід проведення виборів до органів державної та місцевих влад в умовах зовнішніх безпекових загроз є доволі різноманітним. Загальновідомо, що у Великій Британії не проводилися парламентські вибори під час другої світової війни. У Державі Ізраїль попри те, що країна майже весь період своєї історії фактично була залучена до військових дій, демократичні вибори проводилися з належною періодичністю. Натомість офіційне запровадження у країні військового стану вперше за більш як півстоліття відбулося в жовтні 2023 року.

При цьому в зарубіжних країнах запроваджено різні концепції політичного статусу військовослужбовців. Наприклад, у Франції політичні права військовослужбовців обмежені Законом про загальний статус військовослужбовців від 13.07.1972 р. Відповідно до статті 4121-3 Кодексу оборони¹⁴ військовослужбовці не мають права вступати у спілки чи об'єднання політичного характеру, проте у них є право висуватися кандидатами на різні виборні державні посади. Як виняток, їм дозволяється вступати до політичної партії та вільно висловлювати свою думку під час виборчих кампаній. У разі обрання, вони перебувають на посаді відрядженої служби протягом терміну їхнього мандату зі збереженням права на пенсію за вислугою років. Таким чином, після державної служби або служби в органах місцевого самоврядування на виборній посаді вони повертаються до армії після закінчення строку відрядження.

¹² Джозеф Нанн. Воєнний стан у Сполучених Штатах: його значення, його історія та чому президент не може його оголосити. Brennan Center for Justice. 20.08.2020. URL: https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/martial-law-united-states-its-meaning-its-history-and-why-president-cant#footnoteref1_zek3cg2

¹³ Про голосування військовослужбовців та громадян за кордоном : Закон США від 28.08.1986. PL 99-410 / Офіційний сайт Міністерства юстиції США (Відділ громадянських прав). URL: <https://www.justice.gov/crt/uniformed-and-overseas-citizens-absentee-voting-act>

¹⁴ Кодекс оборони. Книга I: Загальний статус військових. Статті L4111-1 до L4153-3) / Офіційний сайт законодавства Французької Республіки. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071307/LEGISCTA000006137720/

У Німеччині, Іспанії, Італії та Португалії військовослужбовці, які бажають брати участь у політичних виборах, із початку виборчої кампанії набувають спеціального статусу, на який не розповсюджується дія закону в частині статутних зобов'язань, передбачених для військовослужбовців.

У Бельгії Закон про дисциплінарний статут Збройних Сил¹⁵ забороняє військовослужбовцям будь-яку участь у політичному житті, тому вони не можуть висувати свою кандидатуру на виборах. Так само у Великій Британії військовослужбовці можуть балотуватися на парламентських виборах лише після того, як буде прийнята їхня відставка. Вони не мають можливості повернутися до армії в разі неотримання мандата. Однак на місцевих виборах вони можуть висувати свою кандидатуру лише за умови, що отримають дозвіл від міністра та не представляють політичну партію.

Конституцією Німеччини¹⁶ визначено, що право на волевиявлення та збори військовослужбовців може бути обмежено законом. Під час служби будь-яка політична діяльність заборонена. Військовослужбовцям також заборонено політично впливати на своїх підлеглих. Вони не мають права вести пропаганду політичної партії, наприклад, виступаючи із промовами чи розповсюджуючи листівки, або виступати в якості представників політичної організації. Військовий дисциплінарний кодекс Німеччини¹⁷ визначає, що будь-який військовослужбовець, який бере участь у політичних демонстраціях, повинен бути одягнений у цивільний одяг. Кодекс передбачає, що за умови інформування свого керівництва (командирів) солдат має право бути кандидатом на політичних виборах. На виборчу кампанію він може попросити два місяці неоплачуваної відпустки. Тоді він все ще вважається солдатом, але має право висловлювати свої політичні погляди. У разі обрання, він обіймає спеціальну посаду протягом терміну його повноважень. Він не може отримати підвищення по службі, але зберігає свої права на пенсію за вислугу років. Після закінчення терміну повноважень його можуть відновити в армії. Кодекс також передбачає обов'язок зберігати конфіденційність щодо питань, які стали відомі військовослужбовцям у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

У США, як уже зазначалось, політичний статус військовослужбовців визначений у Законі про голосування військовослужбовців та громадян за кордоном, при цьому також діє Федеральна програма сприяння голосуванню (HAVA)¹⁸. Звідси, військовослужбовці можуть брати участь у виборах як шляхом голосування, так і висування своєї кандидатури на різні рівні федеральних посад, посад штату та на місцевих виборах.

В Україні правові засади реалізації громадянами свого військового обов'язку встановлені Конституцією України, а правовий статус військовослужбовців визначений у законах України «Про військовий обов'язок

¹⁵ Закон про дисциплінарний статут Збройних Сил. Закон Королівства Бельгії. URL: <https://vlex.be/vid/discipline-armees-abroge-gendarmerie-30520224>

¹⁶ Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23.05.1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html>

¹⁷ Військовий дисциплінарний кодекс (WDO). Військово-дисциплінарне положення від 16.08.2001. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/wdo_2002/BJNR209310001.html

¹⁸ Офіційний сайт Федеральної програми сприяння голосуванню. URL: <https://www.fvap.gov/info/laws/hava>

і військову службу»¹⁹, «Про оборону України»²⁰, «Про Збройні Сили України»²¹, «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»²², «Про основи національного спротиву»²³, «Про правовий режим воєнного стану»²⁴, «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», «Про стройовий статут Збройних Сил України» тощо.

Особливості правового регулювання участі військовослужбовців у виборчому процесі визначені у Виборчому кодексі України, а порядок організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад – у Законі України «Про місцеві вибори»²⁵.

Відповідно до частини першої статті 2 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Згідно з частиною другою статті 2 зазначеного Закону проходження військової служби здійснюється громадянами України – у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом; іноземцями та особами без громадянства – у добровільному порядку (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та Національної гвардії України.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу, є військовослужбовцями.

Відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про Національну гвардію України» особовий склад Національної гвардії України складається із військовослужбовців та працівників. Національна гвардія України

¹⁹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

²⁰ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

²¹ Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

²² Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

²³ Про основи національного спротиву: Закон України 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

²⁴ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

²⁵ Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>

комплектується військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом та за призовом.

Згідно з частиною першою статті 19 Закону України «Про Службу безпеки України»²⁶ кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір зі Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби. Порядок обліку кадрів Служби безпеки України затверджується Головою Служби безпеки України. Нормами частини першої статті 20 цього Закону встановлено, що умови й порядок виконання своїх обов'язків співробітниками-військовослужбовцями Служби безпеки України визначаються укладеним договором (контрактом). На них, а також на військовослужбовців строкової служби поширюється порядок проходження військової служби у Збройних Силах України, визначений законодавством. Військовослужбовці Служби безпеки України приймають Військову присягу на вірність народу України.

Відповідно до частин першої, третьої і п'ятої статті 11 Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України»²⁷ до особового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України належать військовослужбовці, державні службовці та інші працівники. Комплектування Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України військовослужбовцями і проходження ними військової служби здійснюються відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Уповноважені посадові особи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України попередньо вивчають склад призовників та здійснюють їх добір у територіальних центрах комплектування і соціальної підтримки. На військовослужбовців Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України поширюється дія статутів Збройних Сил України та законодавство України, що встановлює загальний порядок і умови проходження військової служби.

У частині шостій статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначено, що видами військової служби є:

- строкова військова служба;
- військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період;
- військова служба за контрактом осіб рядового складу;
- військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу;

військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі – вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти), а також закладів фахової передвищої військової освіти;

²⁶ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

²⁷ Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 р. № 3475-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>

військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;
військова служба за призовом осіб офіцерського складу;
військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Отже, в особливий період (воєнний стан) військовозобов'язані та резервісти, що призиваються на військову службу під час мобілізації, набувають статусу військовослужбовців, оскільки стають особами, які проходять військову службу. Відповідно, на них мають поширюються обмеження та особливості реалізації виборчих прав, передбачені, зокрема, у Виборчому кодексі України.

Статус військовослужбовців передбачає можливість реалізації відповідними особами як активного, так і пасивного виборчого права, тобто вони мають право обирати і бути обраними на виборах Президента України, народних депутатів України, бути обраними депутатами місцевих рад, передбачено також певні особливості щодо реалізації військовослужбовцями своїх виборчих прав.

Згідно з частинами першою – п'ятою статті 17 Закону України «Про Збройні Сили України» військовослужбовці зупиняють членство в політичних партіях та професійних спілках на період військової служби. Військовослужбовці можуть бути членами громадських організацій, за винятком організацій, статутні положення яких суперечать засадам діяльності Збройних Сил України, і можуть брати участь в їх роботі у вільний від обов'язків військової служби час, коли вони вважаються такими, що не виконують обов'язків військової служби. Організація військовослужбовцями та резервістами під час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві страйків і участь в їх проведенні не допускаються.

Військовослужбовці, резервісти на час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві та працівники Збройних Сил України можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України, праві на збирання, використання і поширення інформації відповідно до закону. Працівники зупиняють членство у політичних партіях на період роботи у Збройних Силах України.

Відповідно до частин першої, другої, третьої і п'ятої статті 5 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці – громадяни України, які проходять службу на території України, – мають право брати участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обирати і бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів згідно з Конституцією України.

Військовослужбовцям, які балотуються кандидатами в народні депутати, депутати місцевих рад, їх командири (начальники) повинні створювати належні умови для здійснення цього права.

Військовослужбовці, обрані на виборні посади до місцевих рад, на яких вони працюють на постійній основі, прикомандировуються до відповідних місцевих рад із залишенням на військовій службі. Час роботи військовослужбовця на виборній посаді в місцевій раді, на якій він працює на постійній основі, зараховується до вислуги років на військовій службі. Після закінчення строку повноважень у місцевій раді військовослужбовець направляється в розпорядження військового формування, де він проходив

службу до обрання, для подальшого проходження служби на попередній посаді, а за її відсутності – на іншій рівноцінній посаді.

Відповідно до частин першої і третьої статті 7 Виборчого кодексу України вибори в Україні є загальними і право голосу мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років; громадяни України, які мають право голосу, є виборцями. Право голосу на місцевих виборах мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади, однієї з територіальних громад відповідного району, області, району в місті, міста.

Згідно з частиною сьомою статті 7 Виборчого кодексу України військовослужбовці строкової служби, громадяни України, які проживають за кордоном, вважаються такими, що не належать до жодної територіальної громади та не мають права голосу на місцевих виборах.

Відповідно до частин четвертої та п'ятої статті 14 цього Кодексу військовослужбовці (крім військовослужбовців військових частин (формувань), дислокованих за межами України, та в інших випадках, передбачених Виборчим кодексом України) голосують на звичайних виборчих дільницях, розташованих за межами військових частин (формувань).

Статтею 30 Виборчого кодексу України закріплюється, що у стаціонарних закладах охорони здоров'я, в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, на суднах, які в день голосування перебувають у плаванні під Державним Прапором України, на полярних станціях України та в інших місцях тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування утворюються спеціальні виборчі дільниці. Спеціальна виборча дільниця визначається військовою частиною (формуванням), в якій вона утворена. Спеціальна виборча дільниця має порядковий номер, адресу, місце дислокації військової частини (формування), визначені Центральною виборчою комісією чи окружною виборчою комісією, або характеризується назвою та портом приписки судна.

У винятковому випадку, як передбачено частиною п'ятою статті 30 Виборчого кодексу України, у разі утворення нового чи іншого закладу (установи) з тимчасовим перебуванням виборців з обмеженими можливостями пересування, на території військової частини (формування) спеціальна виборча дільниця може утворюватися Центральною виборчою комісією не пізніше як за десять днів до дня голосування за поданням відповідно окружної виборчої комісії чи Міністерства оборони України.

Відповідно до статті 31 Виборчого кодексу України військовослужбовці, що перебувають у військових частинах (формуваннях), дислокованих за межами України, реалізують своє виборче право на закордонній виборчій дільниці, що утворюється Центральною виборчою комісією при закордонних дипломатичних установах України або в місці дислокації військової частини (формування) за межами України.

Нормами частин другої та четвертої статті 62 Виборчого кодексу України визначено, що командири військових частин (формувань), де утворені виборчі дільниці, забезпечують закордонні виборчі дільниці належними приміщеннями для організації їх роботи та проведення голосування відповідно до вимог цього

Кодексу, вимог щодо забезпечення можливості голосування маломобільних груп населення.

Відповідно до частини дев'ятої статті 45 Виборчого кодексу України в разі утворення спеціальної виборчої дільниці у винятковому випадку список виборців складається дільничною виборчою комісією не пізніше як за сім днів до дня голосування на підставі відомостей, поданих командиром військової частини (формування).

Згідно з частиною другою статті 57 Виборчого кодексу України встановлено обмеження щодо ведення передвиборної агітації – у військових частинах (формуваннях) передвиборна агітація обмежується. Відвідування військових частин (формувань) окремими кандидатами чи їх довіреними особами, представниками або уповноваженими особами партій (організацій партій) забороняється. Зустрічі таких осіб із виборцями організуються відповідними окружними виборчими комісіями разом із командирами військових частин (формувань) з обов'язковим повідомленням не пізніше як за три дні до дня зустрічі всіх довірених осіб кандидатів, уповноважених осіб партій (організацій партій) у відповідному територіальному виборчому окрузі.

Низкою статей Виборчого кодексу України встановлено обмеження для військовослужбовців щодо реалізації ними виборчих прав. Так, військовослужбовець не може бути офіційним спостерігачем на виборах (стаття 58); представником кандидата на пост Президента України (стаття 110); представником партії у Центральній виборчій комісії (стаття 165); представником партії у виборчій комісії (стаття 236); довіреною особою кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районних у місті рад, а також кандидата у депутати міських, сільських, селищних рад (територіальних громад із кількістю виборців 10 і більше тисяч) (стаття 238).

Щодо участі військовослужбовців у виборах Президента України

Відповідно до частини другої статті 103 Конституції України та частини першої статті 75 Виборчого кодексу України Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років.

Відповідно до частини другої статті 109 Виборчого кодексу України кандидат на пост Президента України під час виборчого процесу не може бути звільнений з роботи з ініціативи командира військової частини (формування). Кандидат на пост Президента України без його згоди не може бути переведений на іншу роботу, направлений у відрядження, а також призваний на військову службу, навчальні (перевірні) та спеціальні збори військовозобов'язаних. Відповідно до пункту третього частини другої статті 110 Виборчого кодексу України військовослужбовець не може бути уповноваженим представником кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії.

Таким чином, військовослужбовець може бути кандидатом на пост Президента України, при цьому військовослужбовцю заборонено бути офіційним спостерігачем на відповідних виборах, бути уповноваженим

представником кандидата на пост Президента України, представником партії у Центральній виборчій комісії, представником організації партії у виборчій комісії.

Щодо участі військовослужбовця у виборах Президента України в якості виборця, то військовослужбовці (крім військовослужбовців військових частин (формувань), дислокованих за межами України) голосують на звичайних виборчих дільницях, розташованих за межами військових частин (формувань). Особливістю в контексті зазначеного є положення в законодавстві щодо забезпечення умов для вільного волевиявлення військовослужбовцем строкової служби в день виборів шляхом надання військовослужбовцю відпустки для участі в голосуванні не менш як на чотири години протягом дня голосування.

Як вже було зазначено, норми Конституції України не містять жодних обмежень чи заборон щодо проведення виборів Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. Натомість згідно з частиною шостою статті 103 Основного Закону України порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Порядок проведення виборів Президента України регламентується Виборчим кодексом України, хоча в разі дії на території України воєнного стану вступають в дію норми спеціального Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Згідно з частиною першою статті 20 Виборчого кодексу України виборчий процес – це здійснення протягом встановленого періоду часу суб'єктами, визначеними статтею 22, виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням (офіційним оприлюдненням) їх результатів.

У разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України.

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняються, серед іншого, проведення виборів Президента України. Необхідно також брати до уваги, що статтею 24 згаданого Закону встановлюється: Україна відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року²⁸, ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року²⁹, у разі введення воєнного стану негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межу цих відхилень і причини

²⁸ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. № ООН A/RES/2200 A (XXI) : Генеральна Асамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

²⁹ Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text>

прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також дата припинення дії відповідних відхилень від зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Про зміни межі відхилень від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права або строку дії обмежень прав і свобод та причини прийняття такого рішення Україна повідомляє Генерального секретаря ООН у порядку, визначеному частинами першою та другою цієї статті.

Крім того, відповідно до постанови Центральної виборчої комісії від 4 квітня 2022 року № 67 «Про деякі питання діяльності територіальних виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів, у період дії воєнного стану»³⁰ встановлено, що на період дії воєнного стану на окремих територіях України, де перебувають збройні сили російської федерації, зупиняється виконання повноважень та діяльність територіальних виборчих комісій і їх членів у зв'язку з наявністю загрози громадській безпеці і порядку, життю і здоров'ю членів таких виборчих комісій, а також загрози організації, підготовки та проведення російською федерацією незаконного референдуму чи виборів.

Виходячи з вищевикладеного, на даний час в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, що унеможлиблює проведення виборів Президента України, хоча такої заборони не містять положення Конституції України, норми якої є нормами прямої дії.

Водночас слід відмітити, що Виборчий кодекс України в чинній його редакції не регламентує створення спеціальних виборчих дільниць, на яких може проводитися голосування військовослужбовцями під час дії правового режиму воєнного стану.

У цьому контексті варто звернути увагу й на таке. Відповідно до частини третьої статті 28 Виборчого кодексу України виборча дільниця може бути звичайною, спеціальною або закордонною.

Згідно з частиною четвертою статті 14 Виборчого кодексу України військовослужбовці голосують на звичайних виборчих дільницях, розташованих за межами військових частин (формувань).

Звичайна виборча дільниця призначена для організації та проведення голосування виборців за місцем їх проживання (частина перша статті 29 Кодексу).

Спеціальні виборчі дільниці утворюються у стаціонарних закладах охорони здоров'я, в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, на судах, які в день голосування перебувають у плаванні під Державним Прапором України, на полярних станціях України та в інших місцях тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування.

Спеціальні виборчі дільниці утворюються таким чином, щоб виборці могли проголосувати, не порушуючи режиму перебування в закладі (установі) (стаття 30 Кодексу).

³⁰ Про деякі питання діяльності територіальних виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів, у період дії воєнного стану : постанова Центральної виборчої комісії від 04.04.2022 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0067359-22#Text>

В умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану голосування військовослужбовцями на звичайних виборчих дільницях неможливе у випадках дислокації їх частин в районі воєнних (бойових) дій. Згідно з положеннями статті 1 Закону України «Про оборону України» район воєнних (бойових) дій – визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії.

Стосовно тимчасових спеціальних виборчих дільниць можна висунути припущення, що такі дільниці, за умови внесення відповідних змін до законодавства, можуть бути створені і в інших місцях тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування, у тому числі, такі виборчі дільниці можуть бути створені в місцях дислокації бойових частин військових сил.

Щодо участі військовослужбовців у місцевих виборах

Відповідно до норм чинного законодавства України право голосу на місцевих виборах мають військовослужбовці (незалежно від виду військової служби), включені до списків виборців на виборчих дільницях, виборчі адреси яких віднесені до території відповідної територіальної громади, території однієї з територіальних громад відповідного району, території однієї з територіальних громад відповідної області. Виключення встановлено лише для військовослужбовців строкової служби, які вважаються такими, що не належать до жодної територіальної громади, та не мають права голосу на місцевих виборах (частина сьома статті 7 Виборчого кодексу України).

У зв'язку з наведеним виключенням може постати питання про поширення цього правила на військовослужбовців, які несуть військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період. На сьогодні це питання не визначено в законодавстві України. Натомість, якщо поширити зазначену норму на громадян, мобілізованих за призовом на особливий період (військовий стан), то ця категорія військовослужбовців не матиме права голосу на місцевих виборах.

Підставою для реалізації військовослужбовцем свого активного й пасивного виборчого права на місцевих виборах є його включення до списку виборців на відповідній виборчій дільниці. Належність військовослужбовця до відповідної територіальної громади та його проживання визначаються його виборчою адресою. Проведенню місцевих виборів обов'язково передують формування та функціонування дільничних і територіальних виборчих комісій. Військовослужбовці голосують на звичайних виборчих дільницях, розташованих за межами військових частин (формувань).

Водночас функціонування виборчих дільниць на даний час є неможливим на територіях, де ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Такі території визначені в постанові Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 року № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих

Російською Федерацією»³¹. До територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, включаються території можливих бойових дій, території активних бойових дій та території активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси.

Крім того, виборчий процес на місцевих виборах включає в себе визначені статтею 196 Виборчого кодексу України етапи та може бути утруднений в частині:

утворення дільничних виборчих комісій (необхідна наявність громадян – цивільних осіб (представників місцевих організацій політичних партій) для формування дільничних виборчих комісій);

складання списків виборців (у тому числі, їх перевірки та уточнення);

висування та реєстрації кандидатів (кандидатами в депутати місцевих рад можуть висувати тільки місцеві організації політичних партій, за виключенням громад до 10 тисяч виборців);

проведення передвиборної агітації (зважаючи на норми законів, що виключають можливість для військовослужбовців бути членами політичних партій);

голосування в день виборів (наявним є питання безпеки здійснення цієї частини виборчого процесу, оскільки навіть адреси дільничних виборчих комісій є офіційною публічною інформацією та знаходяться у відкритих джерелах доступу).

Крім того, виборчі комісії мають бути обов'язково сформовані із громадян України, які не є військовими, що може бути ускладнено наявністю виборців на означених вище територіях.

Як зазначалося вище, Виборчим кодексом України передбачено утворення звичайних, спеціальних і закордонних виборчих дільниць. Спеціальні виборчі дільниці функціонують на постійній та тимчасовій основі. Спеціальні виборчі дільниці утворюються Центральною виборчою комісією на тимчасовій основі для голосування на виборах Президента України та народних депутатів України. Однак на постійній основі на місцевих виборах спеціальні виборчі дільниці можуть функціонувати лише у стаціонарних закладах охорони здоров'я. Для можливості участі військовослужбовців у місцевих виборах доцільним може бути внесення змін до статті 30 Виборчого кодексу України щодо утворення Центральною виборчою комісією спеціальних виборчих дільниць на тимчасовій основі для можливості голосування військовослужбовців на місцевих виборах безпосередньо в місцях тимчасової дислокації військових частин (формувань). Зокрема, на територіях громад, де велися бойові дії, а також на територіях (у населених пунктах) Донецької і Луганської областей, де функціонували органи місцевого самоврядування (крім тих населених пунктів, де їх повноваження здійснювали військово-цивільні адміністрації, а під час дії воєнного стану – військові адміністрації) і не велися (незважаючи на близькість

³¹ Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2022 р. № 1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>

їх розташування до зони бойових дій, можуть бути небезпечними для постійного в них проживання) бойові дії.

У період дії воєнного стану пасивне виборче право, тобто право бути обраним, несе в собі ризики неможливості для військовослужбовця реалізуватися на виборній посаді. Зокрема, обрання військовослужбовця депутатом місцевої ради накладає на нього обов'язки представництва інтересів територіальної громади, реалізації прав, необхідних для забезпечення його реальної участі в діяльності відповідної ради та її органів. Також військовослужбовець, обраний депутатом місцевої ради, відповідно до частини другої статті 6 Закону «Про статус депутатів місцевих рад»³² не може поєднувати свою депутатську діяльність із військовою службою у разі його обрання секретарем сільської, селищної, міської ради, головою, заступником голови районної, обласної, районної у місті ради, працювати у відповідній раді на постійній основі і не може суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, у тому числі на громадських засадах (за винятком викладацької, наукової та творчої у позаробочий час).

У чинному законодавстві, зокрема в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», не визначено підстав для звільнення (припинення контракту, демобілізації) із військової служби військовослужбовця в період дії воєнного стану у зв'язку з його обранням на виборну посаду місцевого самоврядування.

Висновки

1. Статус військовослужбовців передбачає можливості реалізації відповідними особами як активного, так і пасивного виборчого права, тобто вони мають право обирати й бути обраними на виборах Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад тощо. Водночас статус військовослужбовців, які несуть військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період має бути уточнений у частині забезпечення їх політичних (виборчих) прав.

Для активного залучення військовослужбовців до виборчих процесів з урахуванням реалій сьогодення необхідні системні зміни до законодавства України, зокрема до Виборчого кодексу України, законів України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про правовий режим воєнного стану», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» тощо.

2. В особливий період (воєнний стан) військовозобов'язані та резервісти, що призиваються на військову службу під час мобілізації, набувають статусу військовослужбовців, оскільки стають особами, які проходять військову службу. Відповідно, на них мають поширюватися обмеження та особливості реалізації виборчих прав, передбачені, зокрема, у Виборчому кодексі України.

³² Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text>

3. Конституція України не містить прямих формальних заборон щодо проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану. Водночас під час розгляду питання про можливість участі військовослужбовців у виборах Президента України в умовах воєнного стану доцільно брати до уваги особливий конституційний статус Президента України як Глави держави, гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина; Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

4. У Конституції України відсутні прямі заборони чи обмеження щодо виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, виборів сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів в умовах воєнного стану. Для забезпечення участі військовослужбовців у місцевих виборах необхідно вирішити в законодавстві України низку питань. Зокрема: передбачити у Виборчому кодексі України положення щодо утворення Центральною виборчою комісією спеціальних виборчих дільниць на тимчасовій основі для можливості голосування військовослужбовців на місцевих виборах безпосередньо в місцях тимчасової дислокації військових частин (формувань); передбачити підставу для звільнення, демобілізації військовослужбовця з військової служби в період дії воєнного стану у зв'язку з його обранням на виборну посаду місцевого самоврядування.

***Дослідницька служба
Верховної Ради України***

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При написанні матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.